

Олена Кривицька

«МИ»/«ВОНИ» КОРДОНИ ПРОСТОРУ СПІЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

У статті проаналізовано проблеми конструювання спільної ідентичності у контексті дистанції «ми»/«вони» ідентичностей. Увага приділяється впливу соціокультурних кордонів у формуванні загальнонаціональної ідентичності.

Ключові слова: загальнонаціональна ідентичність, конкуруючі ідентичності, конфлікт ідентичностей.

Olena Kryvytska. «We»/ «They» frontiers of the space on common identity.

The article provides of the process national identity construction. The attention is turned to the influence of cultural and social frontiers on common identity.

Key words: *national identity, common identity, identity crisis.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. За умов етнічної різноманітності, нових викликів глобалізації XXI ст. етнічна ідентифікація створює можливості для існування міфів, призводить за певних умов до стану тривожності та й підозрливості у суспільстві. Це здатне збільшувати потенціал конфліктності, поляризує соціум на «своїх»/«чужих», руйнує сталу ціннісну систему. Конструювання образу «іншого» стає постійною домінантою ідентифікаційної сфери, що створює ризики «відторгнення». Світова економічна криза, послаблення суверенітету деяких країн, порушення міжетнічної рівноваги відкрило шлях для активізації етноспільнот, незадоволених своїм статусом: лунають заяви угорських, сербських й албанських націоналістів щодо автономії. Гострими залишаються етнічні проблеми в розвинутих, відносно стабільних країнах Європи. Про це, зокрема, свідчать вимоги представників етносів про необхідність референдуму щодо відокремлення Каталонії від Іспанії, активізація руху за проголошення автономії Шотландії. Національне відродження, як слушно зауважував Ю. Левенець, завжди «супроводжувала гостра боротьба між регіональними архетипами і міфами про національні ідентичності і реальними проблемами, інтересами, прагненнями різних груп» [1, с. 3].

Для України питання міжетнічних відносин завжди було вкрай важливим. Воно набувало різного змісту в різні історичні епохи. Із здобуттям незалежності розв'язання проблем етнополітики стало частиною державної стратегії, одним із пріоритетних напрямів формування громадянського суспільства в країні. Етнічні маркери українського соціуму, етнополітичний зміст понять «український народ» та «українська нація» одразу набули виняткового значення, оскільки від їх розв'язання безпосередньо залежало і залежить майбутнє Української держави.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Суттєвим у процесі адекватного відтворення міжетнічних відносин у країні, в охопленні їхнього розмаїття є встановлення етнічних маркерів або культурних характеристик процесу ідентифікації етнічної спільноти, визначення головних маркерів етнічності (core markers). Найбільш стійкі серед них – походження етнічної спільноти, мова, культурницькі традиції, звичаї, ментальність тощо. Вітчизняна політологічна думка відгукнулася на виникнення нових викликів, пов'язаних як з процесом конфлікту ідентичностей, так і гостротою питання консолідації суспільства на основі національних ідентичностей, подолання «зіткнення ідентичностей». Вагомий внесок у дискурс процесу ідентифікації зробили вітчизняні дослідники. Серед публікацій з етнічної проблематики – про феномен етнічності, ризику поляризації процесу етнічної ідентифікації, ціннісного розколу та абсолютизації «ми»/«вони» у соціокультурному просторі – особливе місце посідають роботи М. Кирюшка, А. Колодій, В. Котигоренка, І. Кресіної, В. Крисаченка, В. Кулика, В. Євтуха, О. Майбороди, О. Малиновської, Л. Нагорної, М. Обушного, М. Панчука, О. Рафальського, С. Римаренка, Л. Рябошапки, М. Рябчука, М. Степика, М. Шульги, Ю. Шайгородського. Праці українських соціогуманітаристів ґрунтуються на примордіалістських уявленнях, для яких пріоритетним є погляд на етнічність та ідентичність як елемент соціальної взаємодії, соціокультурний феномен, який поєднує маркери «спільного» й «відмінного». На відміну від етнічної, національна ідентичність трактується ними як ідентифікація членів певної спільноти як громадян.

Мета статті полягає у розкритті особливостей конструювання «ми»/«вони» кордонів у процесі становлення спільної ідентичності громадян України.

Усупереч очікуванням початок ХХІ ст. проявився поглибленням кризових явищ, перетворенням дестабілізації в постійний маркер суспільно-політичного життя України. Її етнополітичний розвиток супроводжується зіткненням різноспрямованих орієнтацій, протилежністю світоглядів, непримиренністю головних політичних акторів. Україн актуальним стало питання про вибір моделей розвитку країни: або Україна стане правовою державою з рівними правами для всіх громадян безвідносно до етнічного походження, плюралістичними настановами щодо різних ідео-

логій, або еволюціонує убік подальшої поляризації суспільства із непередбачуваними наслідками. На жаль, матриця наявних несумісних життєвих цінностей посилює кризу ідентичності. Колективне «я» нації ще не здатне сформувати міцну громадянську спільноту в умовах надто повільного формування політичної нації. Відсутність суспільної рівноваги, консенсусу щодо шляхів розвитку держави, криза недовіри спричиняють ризики виходу з правового поля та провокує соціум на широкі протестні акції.

Україна успадкувала проблеми, які утруднюють досягнення внутрішньої консолідованості: переважно соціокультурні й етнонаціональні. Вони щільно пов'язані з формуванням території країни та її тривалим перебуванням у складі держав імперського типу. Розвиток, який забезпечує органічну цілісність держави, можливий за умов національно-політичного самовизначення громадян, поєднання зусиль еліти й соціуму, налаштованість на толерантність і найширший суспільний діалог. Виклики національній консолідації продукуються дефектами «моделі» розвитку, яка реалізовувалася протягом понад двох десятиліть існування незалежної держави. Невизначеність стратегії розвитку країни зумовлена антидержавницькими помилковими кроками, політикою провладної еліти. Жоден з політичних проєктів, що проголошувалися у суспільстві, не мав в основі наукового розрахунку. Всі вони створювалися на догоду політичній кон'юктурі, на фундаменті привабливих гасел та понять (демократія, свобода слова, громадянське суспільство, верховенство права та ін.). Це призвело до ситуації, за якої жоден політик, коаліція або інший суб'єкт соціуму не готові взяти на себе відповідальність, зрозуміти ті історичні виклики, що стояли й стоять перед країною.

«Політичне шарлатанство» (формула Л. Нагорної) призвело до гігантської соціальної поляризації, загострення політичної кризи, деформації системи цінностей, найбільш масштабних протестів в історії незалежності країни та виникнення Майдану-2013, які засвідчили глибокий розрив між інтересами суспільства та політикою влади. Наша країна сьогодні – сегментоване, поляризоване суспільство, в якому влада не реагує на пропаганду етнократії, на прояви ксенофобії, формування відносин за

жорсткого поділу на «своїх»/«чужих». Це обумовлює небезпеки, що присутні в етнополітичному просторі країни, зокрема, реанімування «війни ідентичностей», штучне створення «образу ворога», розігрування «етнічної карти».

Одним з наслідків формування нових критеріїв самоотождження є криза ідентичності, яка спричинила ідентифікаційний розкол. Його проявами стали – зміна світоглядних орієнтирів, дискредитація цінностей старої ідеології, брак інтегруючих ідей. Криза ідентифікації пов'язана зі ступенем власного ставлення етносів до специфіки своєї ідентичності. Ризики можуть породжувати повернення до етнізації політики або стратегії політизації етнічності, яка мала вже катастрофічні наслідки «зіткнення ідентичностей» в історії багатьох народів. Справедливо зауважує В. Євтух, що за сучасних умов феномен етнічності неможливо розглядати поза контекстом транснаціонального соціального простору [4, с.362]. Чинниками поглиблення конфлікту «ми»/«вони» ідентичностей стали: ідеологічне протистояння; часткова регенерація пострадянської ідентичності; зародження регіональних субідентичностей з різними ціннісними матрицями і векторами інтеграції.

Каркас спільної громадянської ідентичності може формуватися на основі піднесення престижу національного як загальногромадянського, шляхом розмежування культуроформуючих та політичних кордонів етнічності. Спільна громадянська ідентичність в Україні формується, вбираючи в себе характеристики успадкованих від попередніх періодів історії типів ідентичності, але при цьому й набуваючи нових рис, нового досвіду й культурної індивідуальності. Ця нова якість суспільного цілого витворюється сьогодні внаслідок «зіткнення ідентичностей», їх «дифузії» та взаємного пристосування в умовах реального співжиття. Запобігання небезпекам протиставлення кордонів «ми»/«вони» сприятиме етносоціокультурна інтеграція на засадах взаємозбагачення, подолання будь-яких преференцій за ознакою «титульності». В ідеалі завдання легітимації національного політичного проекту мають органічно поєднуватися як із укоріненими у свідомості більшості громадян традиційними зразками поведінки, так і з універсалістськими реаліями XXI століття та нормами цивілізованого співжиття [2, с. 14–16].

За висновками багатьох аналітиків, Україна ще не є модерною нацією у сучасному розумінні. Українці не утворюють єдиної громадянської спільноти – такої, яка мала б спільну історичну міфологію, спільні цінності й символи, односпрямовані політичні устремління. Закоріненість радянської ідентичності у масовій свідомості лишається високою – у 2008 р. близько 9% громадян України усе ще вважали себе громадянами Радянського Союзу, у 2010 р. – близько 7%, а з громадянством України себе у першу чергу ототожнювали лише 51,2% громадян. «Близькість» до Радянського Союзу в 2013 р. відчувала значна частина українських громадян – 34,6%. Найбільше така ідентифікація поширена на Сході країни – 48%, в Центрі – 32%, на Заході – 17%. За 22 роки незалежності «ностальгуючих» за СРСР залишилося близько 40% [3]. Отже, світоглядний злам лишається для значної частини населення значним психотравмуючим чинником. На жаль, останні роки продемонстрували хронічне ігнорування з боку владних структур завдань консолідації соціуму, а їх практичні дії мали протилежне спрямування і сприяли поглибленню суспільної поляризації. Це, зокрема, ілюструють акції громадянської непокори у зв'язку з судовими процесами над Ю. Луценком та Ю. Тимошенко в 2011–2012 рр.

З-поміж різних видів колективної ідентичності етнічна виявляється особливо вразливою за умов дестабілізації, яка стала упродовж останніх років виразним тлом українського життя. Український соціум позбавлений об'єднуючих стимулів – ідеологія, спільні цінності, артикульовані державні інтереси цю роль не виконують. Хоча поняття «громадянське суспільство» й присутнє у політичній риторичі, його змістовне наповнення залишається доволі невиразним, як й сприйняття «політичної нації». Здається, владні структури свідомо віддають перевагу розмитому поняттю «нація», яке містить як національно-громадянські, так і етнічні конотації. Дефіцит громадянської ідентичності надто слабо компенсується локальними різновидами культурних ідентифікацій, а етнічні, релігійні та мовні ідентичності доволі часто виступають у ролі чинників, що розхитують її фундамент.

За умов суспільної трансформації наочною є вісь конфліктності, яка іманентно присутня в українському суспільстві на ґрунті незбігу світоглядних настанов і життєвих практик різних

сегментів багатоскладового соціуму. Триваюче гостре протистояння у «верхах» на масовому рівні найчастіше сприймається як «керований хаос», спричинений «війною амбіцій». Насправді це не тільки і не стільки боротьба «у верхах» за владу і власність, скільки прояв загострення, за формулою Л. Нагорної, «усіх криз розвитку [4, с. 269]. В її основі незмінно перебуває незбіг ідентифікаційних критеріїв, ціннісних систем, дисонанс «ми»/«вони» пріоритетів: культурних норм і традицій, ідеологічних уподобань носіїв різних культурних і цивілізаційних ідентичностей.

За цих умов зайве говорити про те, наскільки небезпечним може стати культивування негативної ідентичності шляхом штучного формування рис ворожості «Іншого» в українських умовах, де особливості ментальності, ціннісний простір (стереотипи, міфи та ін.) мають виразний регіональний вимір. Рух України в сторону Європи можливий лише на ґрунті дотримання європейських стандартів етнополітики – пріоритеті індивідуальних прав над колективними, поєднанні раціоналізму із ліберальними трактуваннями прав людини, неприйнятті будь-яких форм етнократії, непримирності до расизму й ксенофобії.

Однак дедалі зростаючий розрив між елітними верствами й основною масою громадян призводить до взаємонепорозуміння й соціального відчуження. Український соціум не тільки розколотий – він «атомізований та має вигляд біполярного» [4, с. 268, 269]. Загальноукраїнське моніторингове опитування 2010 р. показало, що ототожнення себе з «радянськими людьми» сягає 25% у Східному регіоні, в Криму – 28%. Усвідомленою є національно-державна належність «громадянин України» понад 50%, але певну значущість і далі зберігає ідентифікаційний стереотип «громадянин колишнього Радянського Союзу» – 6,9% [5, с. 96–97]. Причини такої консервації свідомості політологи вбачають у поєднанні симптомів економічної й духовної кризи, а також непривабливості нової системи цінностей, що мала замінити радянську. Своєрідна «втеча» до «радянськості» є своєрідною компенсацією, способом соціокультурної адаптації за нових соціально – політичних реалій.

Упродовж останніх років помітно зростав інтерес соціуму до політики. Частка громадян, які дуже цікавляться політикою, становить майже 21%. Інтерес до ідеологій, ідеологічна самоідентифі-

кація стали ще вище – у межах 40 – 55%. Разом з цим участь у політичному житті є найменш значущою суспільною цінністю (2,78 бала), проте її значимість зростає: 1,9 бала – у 2000 р., 2,67 – у 2003 р., 2,46 – у 2009 р. Соціологічні дослідження зафіксували досить-таки значний рівень «психологічної готовності» населення до протестів. Уже у 2000 р. кількість тих, хто заявляв про готовність брати особисту участь у мітингах і демонстраціях протесту, практично зрівнялася з кількістю тих, хто такої готовності не виявив (у межах 35%). Спалахи громадянського протесту впродовж передостанніх років вплинули на функціонування політичної сфери. Громадянська активність у середині 2000-х років стала одним з чинників зміни влади, так би мовити, не за «сценарієм наступності». Кількість налаштованих на протест у 2011 р. становила 28%, восени 2012 р. – 21%, навесні 2013 р. – 27% [3]. Дестабілізаційний протестний потенціал передостанніх п'яти років сягає індексу 4,2 (критичний рівень – 4,4) [6, с. 34, 35]. Найбільше зростання протестних настроїв зафіксовано з вересня 2012 р. по травень 2013 р. Тих, хто вважав, що масові протестні акції у їхніх містах і селах найближчим часом ймовірні, сумарно побільшало на 9% (з 16% до 25,5%). Подібна тенденція з'явилася щодо такого індикатора активності, як готовність особисто приєднатися до таких акцій. У зазначений вище час він збільшився на 5% [3].

Найбільший рівень протестної активності спостерігався наприкінці 2008 – на початку 2009 рр. під час найгострішого етапу економічної кризи, за якої 90% громадян були налаштовані на активні протести. На початку 2013 р. головними мотивами, які могли спонукати громадян вийти на протест, були соціально-економічні чинники. Проте з 2012 р. з'являються нові тенденції. По-перше, зростає значущість усіх соціально-економічних причин, які спонукали до протестів. Так, різке зниження рівня життя стало причиною вийти на вулицю для 24% українців у 2012 р., то у 2013 – вже для 34%; невивплата зарплат – 22% і 32%, відповідно. По друге, у 2013 р. зростає вага неекономічних причин для участі в акціях протесту. Зокрема, найбільшого значення набув фактор утисків демократії – від 3,5% до 13% [3]. За даними загальнонаціонального опитування щодо протестних настроїв українців в 2013 р. до особистої участі в акціях протесту були готові 35% населення України

(9% – «обов'язково», 18% – «скоріше за все»). Зростання хвилі протестів ще присутнє – порівняно з 2012 р. кількість людей, готових «вийти на вулиці», зросла в 2013 р. на 5% [3].

Тенденції зростання протестної активності сприяли формуванню базису масових протестів у країні, яка не забула ані емоційного піднесення, ані глибокого розчарування внаслідках «помаранчевої революції». Зростання політичної складової у протестних мотивах стало відлунням кризи становлення громадянського суспільства, ознакою як глибини соціальних розмежувань, так і ознакою кризи ідентичності. За умов, коли хиби «демократії по-українськи» ставали все більш очевиднішими для громадян, цілком логічно зростала вагомість маркерів, пов'язаних з політикою і демократією.

З огляду на аналіз громадської думки, можна сказати, що передостанні роки стали квінтесенцією у просторі ризиків між владою і суспільством. Інтерес громадян до політики, який і сьогодні можна охарактеризувати як високий, слабо корелює із рівнем їхньої довіри до владних структур. «Десятиріччя Л. Кучми» виявилось щодо цього особливо показовим. Довіра громадян до Президента стрімко падала особливо під час першої каденції (з 33,3% – у 1995 до 9,7% – у 1998 р.). Принципово іншою стала ситуація у 2005 р., після обрання Президентом В. Ющенка: частка тих, хто йому довіряв (49,2%) значно перевищила частку тих, хто не довіряв (19,7%). Але дуже скоро показники довіри стрімко знизились; у 2006 р. Президенту довіряли лише 15,2% громадян. Восени 2008 р., за даними Центру досліджень імені О. Разумкова, рівень довіри до Президента знизився до 13,6% за рівня початкової довіри – 49% [7]. Ця тенденція набирала обертів з кожним роком. Так, В. Януковичу у 2010 р. довіряло 53,5%; не довіряло – 31%. Однак протягом останніх двох років його президенства ситуація змінилася кардинально: у 2011 р. йому не довіряли 65% українців, а довіряли – 23%; у травні 2013 р. – 78% і 6%, відповідно [3]. Значна недовіра до державних інституцій уже стала звичним явищем в українському суспільстві. Винятком став період після «помаранчевої революції», коли соціологи зафіксували рекордно високий рівень довіри до основних інститутів влади (до уряду 36,6%), що було пов'язано насамперед з високими очікуваннями від процесу демократизації у державі.

Стабільно низькими упродовж усіх років незалежності лишилися і показники, що характеризують рівень довіри громадян до уряду і Верховної Ради. Восени 2010 р. Прем'єр-міністру довіряли 30% громадян, не довіряли понад 40%; у 2012 р. – довіряли 16%, не довіряли 68,8%. З року в рік українці не довіряють головним інститутам влади. Голові Верховної Ради: у 2010 р. довіряли 14%, не довіряли 50% [3]. Тенденція не змінилася у 2012 р.: Парламенту довіряли 12%, не довіряли 73,4%. У 2012 р. переважна більшість українських громадян – близько 60% – не висловили повної довіри до жодного з названих в соціологічному опитуванні соціальних суб'єктів та інститутів. Незмінно низьким у 2013 р. залишився рівень довіри до міліції – 22,7%, до судів – 15,9%, до Служби безпеки України – 34,4% та до Прокуратури – 20,6% [7]. У грудні 2013 р. рівень недовіри до основних інституцій сягнув найнижчої позначки за всі роки соціологічних моніторинрів Фонду Демократичні ініціативи, зокрема: до Верховної Ради 45%, до Уряду – 44%, до Прокуратури – 38%, до Конституційного Суду – 36,6% [3].

Загальний рівень довіри громадян до держави в цілому і до окремих інститутів є вельми низьким – для більшої частини з них значення показників не перевищують «3» за 11-бальною шкалою [8, с. 49–50]. Результати моніторингу щодо суспільних змін за роки незалежності виявили, що за показниками довіри до інститутів влади Україна посідає останні місця серед 26 європейських країн. Отже, 2013 р. став роком найнижчих (з 2005 р.) показників довіри до основних інститутів влади, лідером серед яких стала Верховна Рада (баланс довіри-недовіри у травні 2013 р. становив 60%) [3]. Сутнісною характеристикою недовіри було й те, що її об'єктом стала державна система в цілому. Така комплексна недовіра означала не тільки кризу легітимності, а фактично вже делегімізацію всієї нинішньої системи. Довготривале віддалення інститутів держави від суспільства поступово формувало базис масового й амбітного протесту в Україні.

Наслідком безпорадності влади у налагодженні цивілізованих засад співжиття та співпраці стало поширення у суспільстві зневажливого ставлення до закону та традиційних моральних цінностей. Громадяни сприймають як норму життя у неправовому просторі, втрачають відчуття демократії як однієї з найвищих цінностей.

Звідси апатія одних і нетерпимість та агресивність інших, розмитість уявлень про права й обов'язки, низький рівень довіри до державно-політичних інститутів, низький рівень усвідомлення громадянами власних і національно-державних інтересів, що може мати серйозні дисфункціональні наслідки.

Невисокий авторитет влади в очах громадян загрожує браком легітимності держави як такої. За даними опитувань, проведених Центром імені О. Разумкова у 2011 р., лише 16% респондентів почувалися господарями своєї держави, 76% такого відчуття не мали. Лише 19% пов'язували з Україною свою соціальну перспективу, 69% не бачили свого соціального майбутнього на Батьківщині [7]. Усе це змушує визнати: брак єдиних «правил гри» та авторитетного, всіма визнаного арбітра в особі держави формує недовіру у відносинах між громадянами, етнокультурними та іншими групами, регіонами. Багато понять та ключових інструментів, необхідних для формування громадянської ідентичності, виявилися незапитаними або навіть частково скомпрометованими. Це стосується таких понять, як патріотизм, чесність і моральність політики, верховенство права і справедливість суду, політична реформа та ін. [9, с. 8]. Такий стан суспільства актуалізує питання соціального вибуху, що може призвести до втрати засад державності.

Проблеми перманентної кризи участі в країні і спровокованої нею кризи легітимності зазвичай пов'язуються із неспроможністю основних політичних гравців виробити чітку економічну й ідеологічну стратегію, а також невмінням наполегливо доносити до громадян свої цілі та наміри. Глибоке розчарування соціуму у діях влади і гідна подиву непрозорість у прийнятті політичних рішень після гучних запевнень у чесності й відкритості відчутно поглибили стан суспільної дезадаптації й деморалізації. Дослідження соціологів переконливо ілюструють такий небезпечний рівень дезорієнтованості, який робить вітчизняний політичний простір ареною «гри без правил» і навіть «війни на знищення». Щорічні загальнонаціональні моніторингові опитування Інституту соціології НАН України показали, що у 2010 р. майже 70% респондентів відчували брак дотримання чинних законів і ще більше – 72,2% – констатували відсутність стабільності в державі та суспільстві [6, с. 293, 294]. Припускаємо, що правовий нігілізм і розрив між деклараціями та реальними

діями сприяє розвитку авторитарних настроїв, які здатні посилити дисонанс «ми»/«вони» інтересів в суспільстві.

Очевидна слабкість і непередбачуваність української влади й опозиції постійно продукує нові ризики, серед яких той небезпечний феномен, що заважає громадянам осмислено сприймати перспективу розвитку країни. Йдеться про перманентний стан тривожності, який супроводжує людину щоденно і який у контексті політичних криз 2000-х років посилювався. Так, у сприйнятті українцями власного майбутнього в 2012 р.: у 29% переважали тривога, у 18% – розгубленість, у 15% – страх. Щодо очікувань на 2013 р., тільки 15% населення вірили, що життя в країні налагодиться [3]. За даними всеукраїнського репрезентативного опитування, проведеного фондом «Демократичні ініціативи» та фірмою «Юкрейніан соціолоджі сервіс» у 2011 р., лише 18% респондентів вважали, що розвиток України йде у правильному напрямі, а тих, хто вважав напрям хибним, утричі більше – майже 60% [3]. Опитування, проведене Центром соціальних досліджень «Софія» улітку 2011 р., зафіксувало ще більш тривожну, на наш погляд, тенденцію: 60% опитаних оцінили ситуацію в країні як «погану» або «швидше погану, ніж добру», для 38% опитаних вона – «гостра, конфліктна», для 11% – вибухонебезпечна [10]. Небезпечно високий рівень розчарування та роздратування створили ефект «негативної мобілізації» в суспільстві.

За часів суспільних трансформацій особливої актуальності набувають колективні духовні цінності, коли розв'язання особистих проблем пов'язується із вибором власної ідентичності. Одним з найпростіших є вибір на користь «своєї» етнічної або соціальної групи. Групова ідентичність являє собою вже існуючу історичну даність, яка в умовах соціально-політичних «метаморфоз», за В. Котигоренком, приваблює стабільністю зв'язків [11, с. 372].

Тривале перебування різних частин України у складі інших країн і навіть різних цивілізаційних систем у поєднанні з неваженою регіональною політикою й корисливими інтересами регіональних кланів створило феномен розколотості суспільної свідомості, яка має виразний регіональний вимір. Ціннісно-оціночні критерії регіональних ідентичностей, які формуються

під впливом реалій всеохоплюючої глобалізації і нових трактувань регіоналізму, виразно відмінні і навіть протилежно спрямовані. Ситуація ускладнюється спробами різних політичних сил експлуатувати факт наявності регіональної поляризації для покращення власного іміджу і дискредитації опонентів. Попри принципові відмінності в історичній долі різних регіонів України на рівні масової свідомості та соціальної поведінки серйозних розбіжностей між ними немає. Оцінки економічної ситуації та напрямів економічних перетворень, ставлення до форм політичного устрою та розвитку багатопартійної системи відрізняються мало. Істотні відмінності реєструються у ставленні до геополітичних та деяких соціокультурних проблем, а небезпека ідентифікаційних криз – у формуванні та конкуренції альтернативних ідентичностей. За таких умов міжгрупові кордони не руйнуються, а навпаки, зміцнюються, провокуючи виникнення феномену масового «відчуження», розвиток подій за сценарієм громадської непокори.

Висновки. Наявність кількох відносно закритих політичних субкультур, помножена на гостре протистояння на владному рівні, зумовлює високий рівень конфліктогенності й виразну бінарність моделей ідентичності. В країні превалує двозначна оціночна логіка із незаперечною правотою «своїх» і полярними поглядами на проблеми політичного життя. Такий стан загрожує «зависанням» багатьох невідкладних проблем і збільшенням відставання країни від європейської спільноти, до складу якої вона прагне увійти. Очевидно, що без формування інтегральної системи базових цінностей і основоположних принципів, здатних об'єднувати соціум, Україна й надалі буде приречена на орієнтаційну роздвоєність та «кризу ідеалів».

Серйозні виклики спричиняє відсутність відповідної державної стратегії у суспільстві, де «війна всіх проти всіх» сприймається як норма. Наслідком стала втрата цивілізованого виміру існування соціуму, викривлення стратегічних орієнтирів і загальної деморалізації суспільства. Це створює базис для можливості маніпулювання суспільною свідомістю, утвердження пріоритетів етнічної ідентичності, вибудови ідентифікаційних

практик у руслі протиставлення. Опозиція «ми»/«вони» легко перетворюється на опозицію «свій»/«чужий», «друг»/«ворог». Тут надзвичайно важливо уникнути спокус етнізації та створення ліній демаркації в ідентифікаційних практиках, від яких залежить майбутнє України. При цьому імператив права людини на свій ідентифікаційний вибір має бути визначальним.

1. Левенець Ю. Еволюція політичної влади в Україні / Ю. Левенець // Вісник Національної Академії Наук України. – 2011. – № 8. – С. 3–11.

2. Нагорна Л. Національна ідентичність в Україні / Л. Нагорна. – К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2002. – 272 с.

3. Україні – 22: динаміка громадської думки // Фонд «Демократичні Ініціативи імені Ілька Кучеріва» / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.dif.org.ua/ua/publications/press-relizy/ukraini---22-dumka-groma-djan.htm>.

4. Нагорна Л. Історична пам'ять: теорії, дискурси, рефлексії / Л. Нагорна. – К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. – 328 с.

5. Українське суспільство. Двадцять років незалежності. Соціологічний моніторинг: У 2-х т. Том 1 / В. Ворона, М. Шульга (ред.). – К.: Інститут соціології НАН України, 2011. – 576 с.

6. Українське суспільство. Двадцять років незалежності. Соціологічний моніторинг: У 2-х т. Том 2 / Є. Головаха, М. Шульга (ред.). – К.: Інститут соціології НАН України, 2011. – 480 с.

7. Український незалежний центр політичних і економічних досліджень імені Олександра Разумкова / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.razumkov.org.ua>.

8. Малиш Л. Рівень (не)довіри українців до інститутів та посадовців / Л. Малиш // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2012. – № 2. – С. 38–50.

9. Україна в 2011 році: внутрішнє і зовнішнє становище та перспективи розвитку: Експертна доповідь. – К.: НІСД, 2010. – 362 с.

10. Центр Соціальних досліджень «Софія» / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sofia.com.ua/>.

11. Котигоренко В. Етнічні протиріччя і конфлікти в сучасній Україні / В. Котигоренко. – К.: Світогляд, 2004. – 722 с.